

# Mende erdi batez euskalgintzan irakasle, idazle eta itzultzaile gisa

MENDIGUREN BEREZIARTU, Xabier  
Euskaltzaindiko Corpus batzordekidea

Gaur, Pello Esnalek bere *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa* ekarpen bikainaz hitz egin digularik, eta abagune honetan hitz batzuk esatea proposatu zaidalarik, sakonera akademikoak alde batera utzi eta mende erdi batez neure idazle- eta itzultzaile-ibilbideari gaingiroki bada ere begiratu bat eman eta horretaz zuei hitz egitea erabaki dut.

Gauza berri gutxi entzungo duzue seguru asko baina, agian, nire azterketatxo honek gaurko euskararen ikuspegi ez berria baina zerbait desberdina izan dezazuen lagunduko dizue.

2011ko abenduaren 22ko zutabeari, Andu Lertxundik «Harriduraz» izenburua ezarri zion eta bertan, besteak beste, Elixabete Perezen hitzak aipatzen zituen, esanez, Koldo Mitxelenak gaur zer tresna ditugun ikusiko balu, harrিতuta geldituko litzatekeela. Eta gero oriotar zarauztartuak honela zioen:

«Datorren urtean hogeita bost urte beteko dira Errenteriako hizkuntzalaria hil zela. Orduetik, zenbat aldatu da nire lan egiteko era? Iraultza sekulakoa bizitzen –eta gozatzen– ari naiz orduetik ordura, eta iraultza teknologikoa guztiz mesedegarria gertatzen ari zaio euskarari. Mitxelena harrিতuko litzateke. Geuri ere pozñoa eragingo liguke –eta adore eman– aldian behin harrিতzeak».

Nik neuk mende erdi batez bizi izan dudan harrিতura eta pozño horretaz hitz egin nahi dizuet.

*Euskera*. 2012, 57, 3. 495-503. Bilbo  
ISSN 0210-1564

50. hamarkadan nire ingurunean zeuden euskarazko irakurgaiak zenbartzeko eskuetako hatzak aski ziren: Lardizabalen *Testamentu zahar eta berriko kondaira*<sup>1</sup>, *Maiatzeko lorak*, Irigoien Zumarragako parrokoak itzulitzako *Bizi*<sup>2</sup>, Arantzazuko *Aste Santua* eta *Zeruko Argiaren* lehen aleak, eta herriko apaiak alde egitean oparitu zidan *Xabiartxo*<sup>3</sup>.

Jakina, Gabiria eta Eubako pasiotarregana ikasketak egitera joateak nabarmen aldatu zuen nire basamortu hura, baina aukera aberatsago hura ere aski mugatua zen.

## 1955-1970

Euskararen eta hizkuntzen munduarekin topo egiteko abagunea izan zen niretzat epe hura. Umandiren *Gramatica Vascarekin*<sup>4</sup> astean hiru ordu euskara ikastea, aditza eta atzizkien ikaskuntza sistematikoa Larrarte eta Sarasola irakasleei esker, euskarazko idazkuntza eta haren zuzenketa, *Euzko Gogoa*<sup>5</sup> eta 'Kuliska Sorta', *Gero*<sup>6</sup> eta *Unamuno eta Abendats*<sup>7</sup>, bai frantsesa, latina, grekoa, ingelesa eta alemana ikastearen urteak ere. Geroago etorriko ziren esperantoa eta errusiera.

*Euskaldunak*<sup>8</sup>, *Barne-muinetan*<sup>9</sup>, *Urte Guziko Meza-Bezperak*<sup>10</sup> obretako Orixe handiarekin ere topo egin nuen, miresmena eta kritika nahastuz (J.

<sup>1</sup> Lardizabal, F. J.:1908, *Testamentu zahar eta berriko kondaira*, Tolosa,

<sup>2</sup> Arami, M. M.,1951, *Bizi!* (itzul. D. Irigoien).

<sup>3</sup> López-Mendizabal, I.,1925, *Xabiartxo*, Tolosa.

<sup>4</sup> Urrestarazu Landazabal, A.»UMANDI», 1955, *Gramática Vasca*, Itxaropena.

<sup>5</sup> EUZKO-GOGOIA, Guatemala, 1950. <https://eu.wikipedia.org/wiki/Euzko-gogoa>

<sup>6</sup> Aguerre y Azpilicueta, P., 1643, *Gero, bi partetan partitua eta berezia*. [www.axularnet.com/web/gero.html](http://www.axularnet.com/web/gero.html)

<sup>7</sup> Mitxelena, S., 1958, *Unamuno eta Abendats*, Durango.

<sup>8</sup> Ormaetxea, N., «ORIXE»; 1950, *Euskaldunak*, Itxaropena.

<sup>9</sup> Ormaetxea, N., «ORIXE»; 1934, *Barne-muinetan*, Itxaropena.

<sup>10</sup> Ormaetxea, N., «ORIXE»; 1950, *Urte guziko meza-bezperak*, Ascain.

Azurmendi), Ch. Dickens-en *A Christmas Carolen* itzulpena *Gabon-kanta bat* (Erein, 1990) bezala gerora Ereinek argitaratuko zuena, *Laiaketan* aldizkariko artikuluak eta Euskal Akademia.

Euskara baturik ez izateak nabarmen zailtzen zuen euskaraz idaztea. Azkuren *Promptuarium de la Lengua Vasca* erreferente garrantzitsua gertatu zitzaidan, bai eta Itun Berriko testuak ere, Kuliska Sortako irakurgetan batera (*Hamasei seme Euskalerriko, Gorrotoa Lege, Itxasoa laño dago...*).

Urte haietan topo egin nuen Txillardegi, Aresti, Mirande eta Xabier Kintana adiskidearekin eta abarrekin; orduan egin nuen Ermuko Zina eta *Batasunaren Kutxa*<sup>11</sup> liburuko proposamenei atxiki nintzaien, 1968an Euskaltzaindiak batasunerako lehen urratsak emango zituen etengabe bide hartatik ibiliz, etorkizuneko euskara lantzeko *Jakin, Anaitasuna, Zeruko Argia* eta abarretako artikuluetan. Ordura arteko idazkuntzaren bidea aski zalantzakorra zen, zeren eta idazle sonatuena lanetan aldaerak ugari samarrek baitziren eta kosta egiten zen orrialde bat hasi eta bukatu era koherentean egitea. Hiztegi-tako proposamenak, gaur ere erabat bateratuak ez diren arren, orduko askoz ugariagoak eta zalantzakorrak ziren (Azkue, Bera-Mendizabal, P. Mujika, Lhande...). Batzuetan eskaintza ugariak eta beste batzuetan gabezia nabariak, garbizalekeria. Berriki hor eman digu Xabier Amurizak<sup>12</sup> bere lana gaiak bizirik eta erantzun beharrean jarraitzen duela gogora ekarriz. Egia da, beharra detektatzea errazagoa gertatzen dela kasu bakoitzean erantzun egokia ematea baino, baina lehen urrats hori gabe nekez egingo da bigarrena.

Azkenik, Madril eta Zaragozan unibertsitate-ikasketak egiten ari ziren ikasle talde batentzat Gabiriako pasiotarren ikastetxe ohian antolatutako lehen euskal barnetegia ere aipatu beharra dut Juan San Martin eta biok orduan Gipuzkoan gobernadore zibila zen Oltra Moltó jaunari bisita egin eta baimena eskatuta. Manzanas polizia-burua erailtzeak salbuespen egoera ekarri zuen eta horrek eten zuen gure lehen ahalegin hura.

<sup>11</sup> Aresti, G; Kintana, X.; 1970, *Batasunaren Kutxa*, LUR.

<sup>12</sup> Amuriza, X.; 2010, *Euskara Batuaren bigarren jaiotza. Osoa, lehiakorra, nazionala*, Lanku.

## 1970-1980 hamarkada

Bilbon eta Algortan eman nituen urte haietan euskara irakasten taldeetan eta ikastoletan, *Anaitasunan* idazten eta *Iker* taldearen egitasmoa lantzen ari izan nintzen, *Saioka* ikasliburuak sortu zituen taldean euskararen arduradun gisa eta zenbait irakurgai itzultzen Iñaki Beobideren argialetxerako, jarduera hark isunen bat edo beste ordaindu behar izatea ekarri ziolarik. Garai hartakoak dira *Euskal historian zehar* eta *Euskera 3, 4 eta 5* ikastoletan euskara ikasteko testuak, zentsuraren artazikadak jasandakoak. A. Berriatua eta *Anaitasuna* aldizkaria erreferente garrantzitsuak gertatu ziren niretzat testugintza hartan, hizkuntza nazionalaren kontzientzia hartzeko. Gainera, Bizkaiko ikastoletan euskararen irakaskuntza mailakatzeko lanean aritu nintzen eta sortu berria zen Eusko Kontseilu Nagusiko langile bezala ere bai A, B eta D eredu sonatuak Arantzazun diseinatzen parte hartu nuelarik beste lankide batzuekin batera, Xahoren *Voyage en Navarre pendant l'insurrection des basques*<sup>13</sup> obraren modukoren batzuk gaztelaniara ere itzuliz.

Hain zuzen, Arrasaten antolatu nuen lehen itzulpen-mintegia J.R. Etxebarria eta X. Kintanaren laguntzarekin. Ez zen garai erraza izan 'erri-euskeraren' ta 'euskara batuaren' aldekoen artean sortzen ziren eztabaida eta gorabeherengatik ikastolen barrutian. Hamarkada horretan egin ninduten euskaltzain urgazle eta D eta B irakasle-titulurako azterketak kudeatzen aritu nintzen beste zenbaitekin. UEUn ere parte hartu nuen itzulpen-mintegiarekin eta bertan Telesforo Monzon izan nuen partaide suhar ekarpen interesgarriak eginez.

1977an argitaratu zen Joan Mari Torrealdaiaren *Euskal Idazleak Gaur*<sup>14</sup> (Oñati), erakusleho bikaina gerra osteko urteetan euskarak emandakoaz jabetzeko. Urtemuga horretatik 1995 arteko ekoizpenaren berri, aldiz, *Euskal Kultura Gaur*<sup>15</sup> izeneko bigarren liburu batean eman zuen Torrealdai berak ia hogeitau urte geroago, zer esanik ez, oraindik uzta joriagoa ageri dela orrialde haietan.

<sup>13</sup> Xaho, A.; 1976, *Viaje a Navarra durante la insurrección de los vascos*, (itzul. X. Mendiguren B.) Txertoa.

<sup>14</sup> Torrealdai, J.M.; 1977, *Euskal idazleak gaur*, Oñati.

<sup>15</sup> Torrealdai, J.M.; 1995, *Euskal Kultura Gaur*, Oñati.

## 1980-1990 hamarkada

Juan San Martinek, Euskaltzaindiaren izenean, itzultzaile eskola bat Donostian sortzeko proposamena egin zidan eta horrek Algortatik Donostiara familiarekin hiriz aldatu eta bertan lan egitera behartu ninduen. Txillardegiren, Villasanteren eta abarren lanei esker, eta Euskaltzaindiak 1968an Arantzazun abiatutako prozesuaren ildotik euskara gero eta batuago zegoen eta hori ezinbesteko baldintza zen itzulpengintzaren irakaskuntza modu eraginkorrean bideratzeko. Beraz, 1980ko udazkenean ireki zituen ateak Donostiako Arbideko Dorreak izeneko gunean itzultzaile-eskolak, gerora Martuteneko Eskola bezala ezagunago izango bazen ere izen hori zuen auzunean kokatu zelako. Goizero eskolak emanez eta asteburuetan ikastaroak eskainiz ia hamar bat urteko ibilbidea egin zuen eskola hark EIZIE (Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretan Elkarte) eta SENEZ aldizkaria jaioarazi zituen, gaurdaino jardun betean ari direnak. Zehar-bidez IVAP-HAEEko eskolaren sorrera ere eragin zuen eta pixkanaka 'Literatura Unibertsala' eta 'Pentsamenduaren Klasikoak' itzulpen-bilduma garrantzitsuen eragile ere izan zen, Deustuko eta Gasteizko campusean itzulpen-masterrak zenbait urtez emanez.

Parez pare, eta garai bertsuan, EITB eskola sortu zen Iñaki Beobideren gidaritzapean eta bertan euskarazko itzulpenaren eta esatari eta aktoreen euskarazko prestakuntzaren ardura ere izan nuen; horrek aukera aparta eman zidan batzen ari zen euskararen eta ahozkotatasunaren arteko loturez ohartzeko, eta eremu horretan zeuden egitekoez jabetzeko. Halaber, Hezkuntzako EIMAn lankide izateak ere modu berezian ireki zizkidan begiak euskararen kalitateari zegokionez eta ildo hartan eman beharreko urratsen kontzientzia hartzeko ere.

EITBren Eskolan, testu idatziak ez ezik ahoskatuak lantzea ezinbestekoa zenez, ahoskera, azentua, intonazioa eta abarren aurrean erabakiak hartzea beharturik aurkitu ginen eta hasieran idazteko nagusiki aldarrikatzen zen euskara batua besterik gabe hartzerik ez zegoela ikusi genuen eta laster ekin genion esatarien eta film-bikoizketarien eguneroko lana bideratzeko arauak bilatu eta ezartzeari Txillardegi eta beste zenbaiten ekarpenak eta, askotan, geure sena beste gidaririk gabe. Gerora Eimako IABen *Ahoskera* testua lantzean ikusi dudanez eta, berriki Mintzolan Julia Marinek emandako hitzal-

dian entzun dudanez, gaia zabalik dago eta oraindik beharko lukeen arreta eta lantzea ez dituela jaso aitor nezake.

1993an sortutako Ahoskera Batzordeaz ari dela, 1998an kaleratutako 87. araua: *Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua (EBAZ)* izeneko txostena aipatzen du. Eta urte berean desagertu zela dio. Urte batzuk geroago, 2009an, 158. gomendioa kaleratu zuela dio: *Kanpoko leku-izenak euskaraz ahoskatzeko irizpideak*.

Euskaltzaindiaren webgunean eta, Iker egitasmoaren barruan, Fonetika eta Fonologia esparruan hau dio: «Arian-arian Akademiari aurkezten zaizkion premiei erantzutea da lantalde suntsikor honen zeregina». Julia Mariñen iritziz, arian-arian aurkezten zaizkion premiei erantzutearen zeregina duen talde suntsikor bat baino zerbait gehiagoren beharra sumatzen da sail honetan. Mintzola Fundazioan ikusten du aurrerabiderako itxaropen-brintza. Gainera erakunde horren eta Euskaltzaindiaren artean hitzarmena sinatu izanak itxaropen soila baino zerbait gehiagoren ekarpena egin dezakeela pentsarazten digu. Horrela EIMAKo IABekoen nahiak ere epe laburrean portu onera iritsi ahal izango dira, bai eta egunero lan-tresna horretaz baliatu behar duten milaka irakaslerenak ere.

Hamarkada honen erdi aldera ordenagailua gure artean agertzeak, eta haren garapenak, ekarpen kalkulazina egin zion euskararen munduari, lana errazteko ez ezik testuaren kalitatea hobetzeko ere bai, zuzentzaile ortografikoari esker. Hori guztia laster etorriko zen, ordenagailuz lagunduriko itzulpengintzaren hasiera baizik izan ez zena.

Villasanteren lehen ekarpen garrantzitsu batzuk, Euskaltzaindiaren lehen *Euskal Gramatika*, *Lehen Urratsak* liburukiak UZEIren hiztegiak eta Orotariko Euskal Hiztegiaren lehen liburukiak eman zizkigun garai horrek, eta euskal argitaletxe ugari nabarmen aberastu zuten euskarazko liburuen eskaintza.

## 1990-2000 hamarkada

Hamarkada hartan Interneten, posta elektronikoaren eta mugikorren erabilera nabarmen hedatu zen eta hark eragin erabakigarri eta neurtzen zaila dena izan du modu askotara euskararen ezagutzen eta erabiltzen.

Bestalde, euskararen kalitateari dagokionez Euskaltzaindiaren atergabe-ko lana daukagu Interneten eskuragai: Hizkuntza baliabideak: *Hiztegiak eta Corpusak*, Gramatika, Dialektologia, Onomastika, Literatura, Arauak, Euskararen sustapena, argitalpenen bertsio elektronikoak, eta, azkenik, Jagonet galde-erantzunak zalantzak argitzeko Euskaltzaindiaren zerbitzua. Ondo gogoan dut Miren Azkaratek eta biok zenbat aldiz errepikatu behar izan genuen Jagon Saisetik Euskaltzaindiak Interneterako jauzia eman behar zuela, bai eta beste hizkuntza batzuetan garai bertsuan sortzen ari ziren testuen corpusak gurean ere egitea ezinbestekoa zela, nahiz eta ekimen hori nik nahi baino gehiago berandutu zen.

Hezkuntza Sailean diharduen EIMAKo Ikasmaterialen Aholku Batzordea aipatu nahi dut, EIMA berorrek aurretik abiatutako lana sakontzen lagundu duena zenbait lan-tresna argitaratuz eta euskal irakaskuntzako testuen zuzentasun eta egokitasuna zainduz. Aipaturiko Ikasmaterialen Aholku Batzordearen lanari esker, orain arte honako liburu hauek argitaratu dira: *Ortotipografia*, *Kalko okerrak*, *Letra larriak erabiltzeko irizpideak*, *Onomastika*, *Izen-zerrendak*, *Morfosintaxiaren inguruko zalantzak eta argibideak*, *Estandarizatu gabeko solasak...*, eta laster agertzeakoak dira *Ahoskera* eta *Puntuazioa* lanak ere, besteak beste.

Halaber, eta EIZIEren lanari esker itzulpen-memoriak eta ordenagailuz lagunduriko itzulpena burutzeko tresnak (ikus EIZIEren webgunean Itzulpen-memoriak eta Tresnak) nabarmen garatu dira hamarkada honetan eta horiek itzulpena egitea erraztu ez ezik hizkuntza kalitatea ere ageriki hobetu dute: *Xuxen* ortografia-zuzentzaileak, *Euskalbar* eta zenbait Corpusen ekarpenez ari naiz, nabarmen haziz doan euskarazko *Wikipedia* ez aipatzearren. Gure hizkuntza baino hiztun gehiago dituztenen aurretik goaz zerrendan, oraindik nabarmen hobetu eta aberastu beharrean bagaude ere.

Bestalde, *Gifami*, Gipuzkoako Foru Aldundiko itzulpengintza mintegia, EHU-UPVko *Ehulku*, *Ehutsi*, *Zio...* ekimenak eta antzeko beste askok nabarmen laguntzen dute hizkuntzaren kalitatea jasotzen eta hobetzen.

Azkenik, hiztegitik UZEI-Euskalterm, OEH eta EGLUren<sup>16</sup> ildotik urrats sendoak eman dira hamarkada honetan eta hurrengoan burutzeko.

Bestalde, *Euskararen Gizarte Erakundearen Kontseilua* (1998) sortzeak euskararen erabilera sustatzeko bi tresna garrantzitsu jendarteratzea ekarriko du hurrengo hamarkadan: *Bai Euskarari Ziurtagiria* eta *Euskararen Behatokia*, eta hurrengo urteetan euskararen baitan kontzientzia berpiztuz eta nabarmen eraginez. Hizkuntzaren oinarriko eraikuntza landu ahala, gero eta garbiago ikusi da testu egokiak prestatzeko eman beharreko pausoak zein diren, batez ere inguruko erdaren eraginpean ari den gure idazkuntzan, eta ildo horretatik etorri dira P. Esnalena bezalako ekarpenak. *Testu-antolatzaileak. Erabilera estrategikoa* (2008) *Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa* (2011), gramatikaren eremuak utzi eta estilistikaren zelaiak hasten direnetan behar-beharrezkoak direnak teknologia berriek zalapartaka idaztera bultzatzen gaituzten aroan. Horrelako gomendioak eta ezagutzak idazle on askok garai guztietan erakutsi badituzte ere, milaka pertsona bere buruan estandarizatzen eta normalizatzen

<sup>16</sup> Euskaltzaindia; *Euskal gramatika lehen urratsak* (EGLU) Euskararen gramatika deskriptiboa da, hizkuntzaren datuak bildu nahi dituena. Tarteka Euskaltzaindiak eman dituen arauen berri ere ematen da, zeharka, baina, berez, ez da gramatika arauemailea, baizik deskriptiboa: hizkuntzaren datuak erakutsian uzten ditu, tradizioan oinarritutako lekukoetan, eta egungo euskalkien ezagutzan oinarriturik.

- *Euskal gramatika lehen urratsak. I* (PDF, 6,23 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. I, (Eraskina)* (PDF, 1,61 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. II* (PDF, 4,49 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. [I-II], (Gai aurkibidea)* (PDF, 634,81 kB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. III, (Lokailuak)* (PDF, 2,90 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. IV, (Juntagailuak)* (PDF, 2,97 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. V, (Mendeko perpausak-1, osagarriak, erlatiboak, konparaziozkoak, ondoriozkoak)* (PDF, 5,61 MB)
- *Euskal gramatika lehen urratsak. VI, (Mendeko perpausak-2, baldintzazkoak, denborazkoak, helburuzkoak, kausazkoak, kontseziozkoak eta moduzkoak)* (PDF, 5,61 MB)

#### Dokumentuak

- *Euskal gramatika laburra: perpaus bakuna* (PDF, 5,02 MB)
- *Morfología vasca* (PDF, 15,3 MB)
- *Euskal aditz batua* (PDF, 1,48 MB)



ari den hizkuntza batean eskolatzeak, eta gaurko bizimoduak testuak idaztea eta jendaurrean eraginkortasunez hitz egitea askori eskatzen dion garaiotan, inoiz baino hobeki txertatzen dira gure aurrerabide neketsuan. Beraz, gramatikaren mugetatik harago, estilistikaren alorrean ekarpenak egiteak ibilbide oso bat biribiltzea esan nahi du, herri-literaturaren azterlanarekin eta Esnalen erabilera estrategikoko bi ekarpenekin, azkenik, B. Atxagak maisuki gidatzen duen *Erlea* aldizkariarekin galdorra ezarriz.

Berriki galdu dugun eta seguru asko euskara batuaren alde beste inork baino ekarpen handiagoa egin duen Txillardegiri omenaldi xume gisa, *Huntax eta Hartax* (1976) saiakeran zioen harako hura gogorarazi nahiko nuke: «euskara gaitu, osatu, batu, gaurkotu, zorrotzu eta aberasten» eman ditudala neure urte gehientsuenak aldian aldiko beharrek eskatu didaten eta neure indar eta gaitasunak ahalbidetu nauten neurrian, eta orain neure 66 urteren gaindegitik atzera begiratzean harridura sentitzen dut euskararekin batera egin dudan ibilbidea begiestean, adiskide sentitzen ditut egiteko bikain horretan bidaide izan ditudan guztiak eta azken aldi honetan, Huhezi-Garabideren eskutik<sup>17</sup> Abia Yala edo Hego Amerikako, hizkuntza gutxituen ordezkariet euskara batu eta gaurkotzearen gure esperientzia nolakoa izan den azaltzeko aukera izan dut, eta horretan jarraituko dut ahal dudan bitartean gure harridura eta poza beste batzuegan ere loratu dadin. Nire belaunaldiko askok, gutxi gorabehera antzera ikusten dugu euskararen ibilbide hau, baina badira gerora etorri diren beste belaunaldi batzuk, euskara batuaren baitan jaio direnak, eta batez ere horietan begira idatzi ditut lerro hauek nondik gatozen jakin dezaten eta guztion ahaleginarekin geroan noraino irits gintezkeen suma dezaten.

<sup>17</sup> <http://www.garabide.org/euskara/huhezi-garabide-aditu-titulua/albisteak/hasi-da-garabidek-eta-huhezik-antolaturiko-hizkuntzen-berreskurapenerako-aditu-tituludun-maisutza>